

Dalos Anna

TUDÓS NŐ A HORTHY-KORSZAKBAN

Prahács Margit (1893–1974)

Dalos Anna

TUDÓS NŐ
A HORTHY-KORSZAKBAN

Prahács Margit (1893–1974)

MUSICOLOGIA HUNGARICA 1

Sorozatszerkesztő: Dalos Anna

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Zenatudományi
Intézet**

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

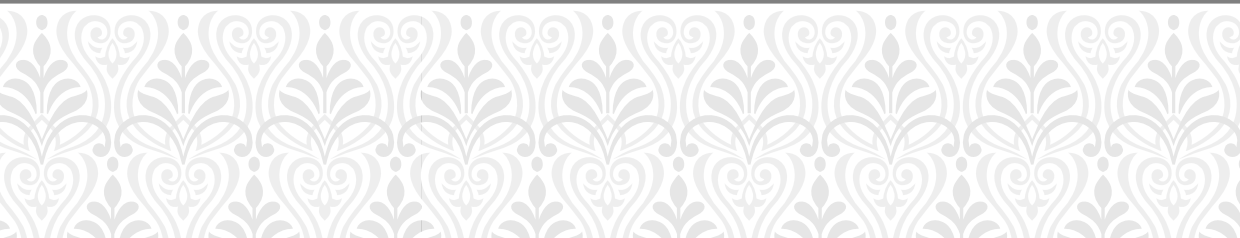

Dalos Anna

TUDÓS NŐ
A HORTHY-KORSZAKBAN

Prahács Margit (1893–1974)

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
ZENETUDOMÁNYI INTÉZET
BUDAPEST, 2021

A kötet megjelenését az NKFIH 123819-es kutatási pályázat,
valamint az ELKH Titkárság (17008. számú pályázat) támogatta.

A borítón látható Prahács Margit-portré a Liszt Ferenc Zeneművészeti
Egyetem Könyvtárának Fotógyűjteményéből származik.

© Dalos Anna, 2021

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021

ISBN 978-615-5167-40-9, ISBN 978-615-5167-48-5 (e-pdf)

ISSN 0077-2488

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát.

Valamikor 1942 táján a Zeneakadémia zeneszerzés-növendéke, az ifjú Szöllősy András az intézmény könyvtárában Palestrina műveinek összkiadásköteteit kereste. A könyvtár vezetője, Prahács Margit összeráncolt homlokkal nézett rá, és fenyegető hangon így szólt: „A Palestrina-összkiadás köteteit tilos kivinni a könyvtárból!” Szöllősy a lehető legkisebbre húzta össze magát, és szemlesütve magyarázta, nem is elvinni, csupán megtekinteni kívánja az egyik kötetet, mire Prahács – ellentmondást nem tűrő intonációval – így torkolta le: „Azt nem lehet, mert Kodály Tanár Úr hazavitte magával a kötetet.”¹ Az anekdota igen sokat elárul a könyvtárvezetőnek a diákokban félelmet keltő kommunikációs stílusáról, de arról is, milyen kivételes státuszú olvasóként kezelte Prahács Margit a Zeneakadémia nemzetközi híré, tudós zeneszerzéstanárárt, Kodály Zoltánt. A bizonyos mértékig karikatúrának szánt történet ugyanakkor elfedi aényt, milyen rendkívüli tudományos karriert futott be Prahács a Horthy-korszakban, 1925 és 1944 között, s hogy nőként tudott érvényesülni a zenetudósi, a zenekritikusi és az egyetemi tanári pályán egy olyan időszakban, amelyben a női szerep elsősorban a család gondozásához, a ház tűzhelyének védelméhez társult. És végképp nem említi a történet a muzikológus nőnek a korban is figyelemre méltó tudományos teljesítményét. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy Prahács Margit pályáját, tudományos eredményeit politika-, társadalom-, zenetudomány- és nőtörténeti kontextusban vázoljam fel.

A PÁLYAKEZDÉS ÉS A MEGHATÁROZÓ PAULER-ÉLMÉNY

Prahács Margit 1893-ban született Budapesten, korán elhunyt apja MÁV-tisztviselő volt.² A félárva lány a budapesti VIII. kerületi Sacré Coeur Sophianum katolikus leánygimnáziumban tanult, ahol többek között Andrássy Katinka, a későbbi vörös grófnő is osztálytársa volt.³ Az 1910/1911-es tanévtől a Zeneakadémia előkészítő osztályába járt zongora tanszakra, és 1917-ben itt szerzett zongoratanári oklevelet.⁴ Az évkönyvek tanúsága szerint előbb Székely Arnold-

1 Az anekdotát Gádor Ágnesnek, a Zeneakadémia könyvtára egy későbbi igazgatójának köszönöm.

2 Gádor Ágnes (közr.): *A Zeneakadémia könyvtárának története dokumentumokban (1875–2005)*. (Budapest: Gramofon Könyvek, 2017.) 384.

3 Prahács Margit emléklapja. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont, AD077.

4 Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia évkönyve az 1916–1917. évi tanévről*. (Budapest: Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, 1917.) 181.

nál, majd Oswald Jánosnál tanult.⁵ Oklevele megszerzése után a híres budapesti Fodor Zeneiskola szerződtette, ahol 1926-ig oktatott zongorát.⁶

A zongoratanári életpálya azonban nem elégítette ki. 1920-ban, miután 1918-ban megnyílt a felsőoktatási intézményekben minden szak a nők előtt,⁷ beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol filozófiát, esztétikát és pedagógiát tanult, s ahol Pauler Ákos tanítványává és hívévé szegődött. Mestere iránti rajongásának később, a filozófus korai halála után számos tanújelét adta.⁸ Minden bizonnyal szellemi atyjaként tekintett rá, s ezt érzékelték a kortársak is: egyik kritikusa úgy látta, hogy Prahács valóban méltó tanítványa mestérének.⁹ Az esztétikában – Pauler tanítását követve – a szellemtörténeti megközelítés hívévé vált.¹⁰ Pauler nyomán abból indult ki, hogy a műalkotás az alkotó lelkiállapotának, karakterének legsajátabb kifejeződése, s e kifejezés módja a stílus. A stílusnak vannak egyéni és vannak tipikus jegyei. Ezek az egyéni, illetve tipikus jegyek nemcsak az egyén alkotásában nyilvánulnak meg, de csoportokra, fajokra, népekre, életkorokra, pszichikai típusokra és korszakokra is érvényesek lehetnek – ezen megközelítésekből kiindulva lehet vizsgálni a stílusok jellegzetességeit. A stílusnak ugyanakkor meghatározó eleme a korszellem is, ezért a formalisztikus esztétika ellenében a szellemtörténeti stílus kutatások tekinthetők az egyetlen járható útnak egy zenetudós számára.¹¹ Prahács számára ez az útmutatás bizonyult a leginkább meghatározónak: 1928 és 1944 közötti munkásságának a „szellemtörténeti stílus kutatás” a legfontosabb irányává vált.

Sokatmondó azonban, hogy Prahács e „szellemtörténeti stílus kutatást” az esztétika – az ő esetében természetesen a zeneesztétika – körébe utalja. A történeti és esztétikai megközelítés kibékítésének vagy éppen ötvözésének szándéka valójában az esztétika diszciplináris körülhatárolhatóságával kapcsolatos kétélyeket próbálja elfedni. Minden bizonnyal ezért hangsúlyozta Prahács olyan

5 Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia évkönyve az 1910–1911. tanévről*, illetve *Az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia évkönyve az 1911–1912. tanévről*. (Budapest: Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, 1911., 1912.) 163., 163. Kárpáti János szerint Prahács Juhász Aladárnál is tanult, ezt az adatot azonban az évkönyvek nem támasztják alá. Kárpáti János: „Prahács Margit sírja fölött.” *Muzsika* XIX/9 (1974. szeptember): 39–40. 39.

6 Fodor Ernő (szerk.): *Fodor Ernő okleveles zenetanár államilag engedélyezett magánzeneiskolájának huszonötödik évkönyve az 1927–28-ik iskolai évről*. (Budapest: A Zeneiskola kiadása, 1928.) 4.

7 Papp Barbara – Sipos Balázs: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. (Budapest: Napvilág Kiadó, 2017.) 17.

8 Prahács Margit: „Pauler esztétikai problémái.” *Athenaeum. Új folyam* XIX/6 (1933): 323–333. 2. megjelenése: In: Bencsik Béla et al. (szerk.): *Pauler Ákos emlékkönyv*. [= A Magyar Filozófiai Társaság Könyvtára 6.] Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934. 145–155. Továbbá: Uő: „Pauler a katedrán.” *Napkelet* XI/9 (1933. szeptember 1.): 617–621. és „Pauler Ákos életművése. Szkladányi Mária könyvéről.” *Napkelet* XVII/7 (1939. július 1.): 64–67.

9 Gaál Endre: „Dr. Prahács Margit: A zeneesztétika alaproblémái.” *Protestáns Szemle* XLV/1–12 (1936): 135–136. 136.

10 Lásd erről: Ránki András: „Prahács Margit zeneértés-konceptiója.” In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok 2013–2014*. (Budapest: BTK Zenetudományi Intézet, 2016.) 235–248. 246.

11 Prahács, Pauler esztétikai problémái, i. m., 326–327.

erőteljesen, hogy az esztétika az etikával és a logikával egyenrangú aldiszciplínája a filozófiának.¹² Az esztétikatudomány kereteinek meghatározhatatlanságából ugyanakkor mintha az interdiszciplinaritás biztosítaná az egyetlen lehetséges kiutat: mivel a szellemtörténeti megközelítés szerint az emberi lélek és élet nem ismerhető meg a költészet és a művészetek nélkül, hiszen az emberi lélek és élet a költészetben és a művészetekben képeződik le, a lélek tudománya, azaz a pszichológia lesz az a szakág, amely jelentős mértékben fogja segíteni a felmerülő esztétikai problémák megértését.¹³ E kérdéskört Prahács egy 1936-os nagy tanulmányában (*Zeneesztétika és psychologia*) részletesen fel is dolgozta.¹⁴

Pauler egy másik tanítása hasonlóképpen erőteljesen formálta Prahácsnak az életről, a tudományos gondolkodásról és a művészetekről kialakított szemléletét. Mint Prahács írta, Pauler egész életének legmeghatározóbb mozzanata volt a „nagy totalitások” iránti sóvárgás: „sóvárgásunk tárgya pedig a teljes, a tökéletes állapot, szemben az adott valóság befejezetlen, tökéletlen mivoltával” – írta a Pauler adta mintáról.¹⁵ A rendkívüli teherbírású és páratlanul termékeny zene-tudósnő számára a Pauler-féle példa életcélként revelálódott, vagyis a mindennapi tevékenységek részeként is mintaadónak bizonyult. Ám Prahács tisztában volt azzal is, hogy a tökéletességre való törekvés e koncepciója a Pauler számára meghatározó újplatonizmusból ered, amelynek legfontosabb gondolata, hogy maga a művészet is a tökéletesség utáni sóvárgásból születik.¹⁶ Írásaiban a számára oly meghatározó alkotókról – például Lisztről vagy Bartókról – Prahács Margit is azt írta, hogy művészetük kiindulópontja „az örök tökéletesség után való nagy világ-sóvárgás”,¹⁷ Kodály életművének nagyságát pedig abban ragadta meg, hogy a „magyar nép sóvárgását” az ő zenéje „valósággal monumentalizálja”.¹⁸ Mi több, nemcsak individuális alkotókban, de egy népben is megmutatkozhat ez a sóvárgás, így például a magyar lélekben is, amely, Prahács szerint, „az aristotelesi örök világsóvárgás [...] modern lélekalkatban való döbbenetes erejű megnyilvánulása”.¹⁹

12 I. m., 323.

13 I. m., 329. Prahács számára ezt bizonyította Takács Menyhért *Liszt Ferenc érzelmi világa* című könyve is (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1941.), amelynek mintáját éppen Pauler Ákos nagy Liszt-tanulmánya adta. Prahács Margit: „Takács Menyhért: Liszt Ferenc érzelmi világa.” *A Zene* XXIII/2 (1941. október 15.): 26–28. Pauler monográfiája: *Liszt Ferenc gondolatvilága*. (Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1922.)

14 Prahács Margit: „Zeneesztétika és psychologia.” *Esztétikai Szemle* II/2–4 (1936): 161–173.

15 Prahács, Pauler a katedrán, i. m., 618.

16 Prahács, Pauler esztétikai problémái, i. m., 332.

17 E kifejezés Prahácsnak a „Zene és világnézet” című tanulmányából származik: *Budapesti Szemle* CCXI/613 (1928. december): 387–405. 391. Liszthez lásd: „Liszt Ferenc idealizmusa.” *Athenaeum. Új folyam* XXII/3–6 (1936): 191–204. 201. Bartókhoz lásd: „Modern zene.” *Magyar Szemle* XVIII/5–8 (1933. május–augusztus): 55–66. 63.

18 Prahács, Modern zene, i. m., 65.

19 Prahács Margit: „Bartók Béla.” *Napkelet* VII/8 (1929. április 15.): 635–638. 636. Amikor Prahács a „magyar lélekre” hivatkozik, egy, a korszak közbeszédében, különösképpen a zenei közbeszédben igen gyakorta visszatérő fordulattal él: Tallián Tibor: „Járdányi, Kodály, Szabó és a magyar

A „tökéletesség utáni sóvárgás” Pauler-féle tanítása mellett az újplatonizmusnak egy másik – az univerzalitással szintén szoros kapcsolatban álló – gondolata is meghatározónak bizonyult az ifjú Prahács Margit számára, mégpedig az, hogy a művészetek mindig, mindenkor „minden dolog örök lényegére” mutatnak rá.²⁰ Zeneesztétaként tudatosan alkalmazta is ezt a koncepciót, mi több, a zeneesztétika régi hagyományára hivatkozva hangsúlyozta, hogy a zene – nemcsak az *abszolút zene*, de a Liszt Ferenc által művelt *programzene* is – éppen azért a legtökéletesebb, vagy másképp fogalmazva: a legmagasabb rendű művészet, mert nem igényel szavakkal-képekkel körülhatárolt fogalmi kereteket ahhoz, hogy ezen „örök lényegét” felmutassa. Lisztet parafrázálva Prahács ezért fogalmaz úgy, hogy a zene „az igazi mennyei művészet [...]. Nagy előnyben van a többi művészettel szemben, mert az értelem sokféle és mégis olyan korlátolt eszközei nélkül, közvetlenül fejezi ki a benső mozgalmasságot, amire a nyelv csak képek, hasonlatok közvetítésével képes: [a zene] az érzés tiszta inkarnációja, amelynek sugarait nem törli meg a gondolat.”²¹

Prahács egyik fontos „esztétikai problémájává” vált a kérdés, megragadható-e egyáltalán szavakkal a zene tartalma, s ha igen, miképpen. Úgy látta, a zene megértéséhez feltétlenül szükséges a megfelelő „érzelmi diszpozíció” megvalósulása, bár ennek korlátaival is tisztában volt, amikor úgy fogalmazott, hogy a zenében mindig az érint meg minket a leginkább, amit önmagunkra is tudunk vonatkoztatni, az „átélés” ugyanis nem más, mint „önmagunkból való újraalkotás”.²² Prahács a személyes élményen átszűrt értelmezés nyilvánvaló módszertani labilitása ellenére is elutasította a zeneesztétikának és vele szoros összefüggésben az analízisnek azon ágát, amelyet ő „normatívnak”, „objektívnak” vagy éppen „leírónak” („fenomenológiaiának”), illetve „konstruktív formalistának” nevezett.²³ Több gyengéjét látta e felfogásnak, így például azt, hogy abban az illúzióban ringatja magát, miszerint a zenei jelenségek a természettudomány kvalitatív módszereivel is értékelhetők-értelmezhetők. A zenei befogadás mindenkori alapja ugyanis sokkal inkább a korábbi hallási tapasztalat (a zene működéséről megszerzett élményszerű tudás) és a történeti kontextus ismerete.²⁴ Prahács elégtelennek ítélte a tisztán formai elemzéseket – például a nagy hatású német teoretikusok, August Halm, Heinrich Schenker, Hugo Riemann és Ernst Kurth egykorú munkáit –, és úgy vélte, a formaesztétikával párhuzamosan a kifejezés esztétikáját is alaposan kell vizsgálni. Pontosan erről szól nagy zeneesztétikai összefoglalása is, mint arra annak alcíme (*Forma és kifejezés a zenében*) is világosan utal.²⁵

lélek.” In: Dalos Anna – Ozsvárt Viktória (szerk.): *Járdányi Pál és kora. Tanulmányok a 20. századi magyar zene történetéből (1920–1966)*. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020.) 11–81. 16–20.

20 Prahács, Pauler esztétikai problémái, i. m., 325.

21 Prahács, Liszt idealizmusa, i. m., 194.

22 Prahács, Zeneesztétika és pszichológia, i. m., 172.

23 I. m., 164.

24 I. m., 164–166.

25 Prahács Margit: *A zeneesztétika alapp problémái. Forma és kifejezés a zenében*. (Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1935.) Nem tagadható azonban, hogy Ernst Kurth munkái minden bizonnyal

Pauler egyértelműen támogatta a fiatal tudós nő pályakezdését. Minden bizonnyal az ő közbenjárása eredményeképp jelenhetett meg Prahácsnak *A muzikalitás lelki feltételei* című doktori disszertációja 1925-ben a Budavári Tudományos Társaság kiadásában, egy olyan sorozatban, amely a legtehetségesebb fiatal tudósok publikációinak adott teret, és amelynek egyik első kiadványa épp Pauler Liszt-tanulmánya volt.²⁶ Pauler igyekezett bevezetni a fiatal nőt a tudományos életbe is, így például a Magyar Filozófiai Társaságba, amelynek elnöke volt,²⁷ és talán Prahács első Athenaeum-beli recenziói is Pauler pártfogása nyomán születtek.²⁸ Végeredményben Paulernek köszönhető Prahács azt is, hogy a Napkelet folyóirat zenekritikusa, illetve zenei rovatvezetője lett, hiszen a filozófus a folyóiratot működtető Magyar Irodalmi Társaság elnökségének is tagja volt, szoros kapcsolatban állt a lap főszerkesztőjével, Tormay Cécile-lel és ott bábáskodott a lap születésénél.²⁹

Prahács 1928-ban vette át Papp Viktortól a zenei rovatot, ám Tormay Cécile-t már korábban, 1925-ben megismerte. Megismerkedésük körülményeit az író nő halálakor a Napkelet számára írott, kivételesen személyes hangú emlékezésében írta le.³⁰ A Napkelet 1925-ös első két számában jelent meg Kornis Gyula piarista szerzetesnek, filozófusnak, az MTA nagyra becsült tagjának írása, amely a nők egyetemi pályafutásának kérdését elemezte, s a nők kibontakozásának lehetőségét meglehetősen szűkös keretek között láttatta.³¹ Az egyetemen tanuló és a diplomás nők körében felháborodást keltett az írás, és arra ösztönözte őket, hogy megalapítsák az Egyetemet és Főiskolát Végzett Nők Egyesületét, amelynek első elnöke

nagy hatást gyakoroltak rá, hiszen írásaiban rendszeresen visszatér az „energia”, „mozgásenergia” kifejezés. A *Trisztán és Izolda* harmóniavilágáról szóló nagymonográfiára hivatkozik is: „Forma és kifejezés a zenében.” *Athenaeum. Új folyam* 18/1–4 (1932): 48–62. 52–53. Kurth munkái: *Grundlagen des linearen Kontrapunkts. Einführung in Stil und Technik von Bachs melodischer Polyphonie.* (Bern: Max Drechsel, 1917.); *Romantische Harmonik und ihre Krise in Wagners „Tristan”.* (Berlin: Max Hesse, 1920.)

26 Prahács Margit: *A muzikalitás lelki feltételei.* [=A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Filozófiai Szemináriumának kiadványai 1.] (Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1925.) Pauler, Liszt Ferenc gondolatvilága, i. m. A Budavári Tudományos Társaságról és az Esterházy Mária hercegnő által finanszírozott sorozatról lásd: Ujváry Gábor: „Kultúrfölény és neonacionalizmus. Klebelsberg Kuno és Tormay Cécile kapcsolata.” In: Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile-emlékkonferencia. 2012. október 5.* [=A Magyar Művészeti Akadémia konferenciájúzetéi 4.] Budapest: MMA, 2013. 148–176. 151.

27 N.N.: „Tudományos előadások.” *Pesti Hírlap* L/72 (1928. március 28.): 9.

28 Lásd ezekről részletesen: Dalos Anna: „Prahács Margit zenetudományi műveinek annotált bibliográfiája.” A BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján. DOI-azonosító: https://doi.org/10.23714/mza.10016_NKFIH_123819.

29 Tóth-Barbalics Veronika: „A Napkelet megalapítása.” *Magyar Könyvszemle* CXX/3 (2004): 238–256. 242–243.

30 Prahács Margit: „Folytonos lángholásban pazarul osztotta el önmagát.” *Napkelet* XV/5 (1937. május 1.): 339–340.

31 Kornis Gyula: „Nők az egyetemen.” I. rész: *Napkelet* III/1 (1925. január 1.): 60–69. II. rész: *Napkelet* III/2 (1925. február 1.): 149–184.

az író és esztéta Ritoók Emma volt.³² Prahács Margit és egyetemi társnője, Techert Margit (a későbbi Magyar Zoltánné), aki egy évtizeddel később megalapította és szerkesztette az Egyesület lapját, a Magyar Női Szemlét, felkereste Tormay Cécile-t. Arra kérték, adjon helyt lapjában Ritoók Emma és a Prahács Margit által különösképpen nagyra tartott Brunszvik Teréz-kutató, Czeke Marianne válaszána, amely május folyamán meg is jelent.³³ Ám Kornis írása akkora vihart kavart, hogy a nőtörténet első magyarországi kutatója, Bobula Ida még 1928-ban is úgy érezte, reflektálnia kell rá.³⁴

Ritoók és Czeke válasza különösképpen azért is figyelemreméltó, mert önmagukat „nem radikális feministákként” határozták meg.³⁵ A Horthy-korszak nőmozgalmainak – így a Tormay Cécile által vezetett Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének is, amely a három legnagyobb női egyesületet tömörítette magába³⁶ – közös sajátossága e „nem radikális feminizmus”, amely egyfelől nagyon erősen érvelt a női társadalmi szerepek megőrzése mellett, másfelől viszont tematizálta a közbeszédben a nők egyetemi tanulmányainak és munkavállalásának kérdéseit. Különös módon ugyanakkor e feminizmus ikonikus alakjai sok tekintetben szembeszegültek a korszak általánosan elfogadott, nőket érintő normáival, így maga Tormay Cécile is, vagy éppen barátnője és harcostársa, Zichy Rafaelné Pallavicini Edina grófnő.³⁷ Normaszegő szerepet vállalt Techert Margit,³⁸ mint ahogy bizonyos mértékig maga Prahács Margit is.

A hagyományos női szerepekre kiterjedő normaszegés lehetősége a Horthy-Magyarországon csak nagyon szűk réteget érintett. Egyrészt az arisztokrácia, másrészt a magasan kvalifikált, felsőbb középosztálybeli értelmiség körében adódhatott lehetőség a hasonló státuszú férfiakkal mérhető szakmai kibontakozásra. Prahács pályájának több pontján is érzékelhető kivételezett helyzete. Sokatmondó, hogy hagyományosan férfiterületnek tekintett szakmákat, filozófiát és esztétikát hallgatott az egyetemen, hogy doktorált zeneesztétikából, hogy vezető beosztású közhivatalnok lett,³⁹ s hogy ő volt az első nő, aki Magyarországon

32 Papp-Sipos, Modern diplomás nő, i. m., 184.

33 Czeke Marianne – Ritoók Emma: „Nők az egyetemen.” *Napkelet* III/5 (1925. május 1.): 496–504. Prahács Czeke Marianne iránti nagyrabecsülésének egyértelmű jele, hogy Czeke halálát követően Prahács tartott emlékbeszédet az Egyetemet és Főiskolát Végzett Nők Egyesületének Czeke-emlékestjén. *Pesti Hírlap* LXIV/111 (1942. május 17.): 9.

34 Bobula Ida: „Az egyetemi nőkérdés Magyarországon.” *Napkelet* VI/5 (1928. április 15.): 581–595.

35 Czeke-Ritoók, Nők az egyetemen, i. m., 497.

36 Papp Barbara: „Nők a politikában. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége.” In: Kollarits, Tormay Cécile-emlékkonferencia, i. m., 177–188. 178.

37 Tormay Cécile nyilvánosan nem vállalt, de közismert homoszexualitásáról, illetve szerelmi viszonyáról Pallavicini Edina grófnővel lásd: Kurmay Anita: „A Tormay-affér mentalitástörténeti tanulságai.” *Aetas* 31/2 (2016): 70–82.

38 Techert Margit pályájáról, illetve Magyar Zoltánnal kötött, a felek teljes egyenjogúságára épülő házasságáról lásd: Papp-Sipos, Modern diplomás nő, i. m., VIII. fejezet: Egy diplomás nő: Dr. Magyar Zoltánné Dr. Techert Margit élete. 269–297.

39 Kezdetben csak „alkönyvtárnoki” pozíciót töltött be, Hóman Bálint az 1938/1939-es tanévben nevezte ki könyvtárnokká. Gádor, A Zeneakadémia könyvtárának története, i. m., 316. Magyar-

hivatásos zenekritikusként tevékenykedhetett.⁴⁰ Ez utóbbi esetében külön figyelemre méltó, hogy egyedülálló nőként havi hat-nyolc hangversenyt, illetve operaházi előadást hallgatott meg, és esténként kíséret nélkül utazott haza pasaréti otthonába.⁴¹

A kivételezett státuszt látványosan érzékelteti, hogy az 1926/1927-es tanévre Prahács Margit elnyerte a berlini Collegium Hungaricum ösztöndíját. Nem ő volt az egyetlen muzsikusz, aki ekkor Berlinbe utazhatott, hiszen az orgonista-egyházzenész Antos Kálmán és a későbbi világhírű Haydn-kutató, Bartha Dénes is ezzel az ösztöndíjjal tanulhatott ebben a tanévben Berlinben.⁴² A magyar tudományosság olyan későbbi nagyságai voltak ugyanekkor a német fővárosban ösztöndíjasok, mint Bay Zoltán fizikus, Náray-Szabó István vegyész, vagy Prohászka Lajos pedagógus. Ám ennél fontosabbnak tűnik, hogy Prahácson kívül még egy zene-tudós nő, Pataky Mária is ösztöndíjban részesült – ők ketten voltak az első nők, akik elnyerhették ezt az ösztöndíjat, a bécsi Collegium Hungaricumba ugyanekkor például csak férfiak szerezhettek ösztöndíjat.⁴³

Mind a zongorista Prahács, mind pedig az eredetileg zeneszerzőnek készülő Pataky aktívan részt vett a Collegium Hungaricum zeneéletében.⁴⁴ Berlinben ismerkedtek meg az ifjú zenetörténésszel, Edwin von der Nüll-lel is, akinek figyelmét felhívták Bartók Béla művészetére.⁴⁵ A különféle modern zenei irányzatokban akkor már csalódott Nüllt oly mértékig magával ragadta Bartók zenéje, hogy a következő pár évben, nemcsak a két magyar zenetudós nő, de professzora, a Prahács által is nagyra tartott Hans Mersmann tanácsára is, német nyelvű könyvet írt Bartók zongorazenéjéről – ez volt az első monográfia, amely Bartókról

né Techert Margit 1938-as, a diplomás nők helyzetét elemző szemléjében Prahács (név nélkül) már mint az egyetlen egyetemi könyvtárnoknő szerepel. Magyaryné Techert Margit: „A diplomás nők helyzete Magyarországon.” *Magyar Szemle* XXIII/5 (1938): 43–51. 47.

40 A Techert Margit szerkesztette Magyar Női Szemle – talán Prahács javaslatára – következetesen zenekritikusnőket alkalmazott. Közéjük tartozott a Magyar Női Vonósnyégyes primáriusa, Kálmán Mária, illetve az orgonaművész Dedinszky Izabella.

41 Prahács – mint az a Régi Zeneakadémia Kutatókönyvtárában őrzött hagyatékának személyes dokumentumaiból kiderül – a II. kerületben, a Labanc út 17.-ben lakott.

42 *Hivatalos Közlöny* XXXIV/19 (1926. január 1.): 317.

43 I. h.

44 Így például Beethoven-estet rendeztek a Collegium Hungaricumban, amelyen Pataky Mária tartott előadást Beethoven és Magyarország kapcsolatáról (N.N.: „Beethoven és Magyarország.” *Nemzeti Újság* 9/173 [1928. augusztus 2.]: 2.), illetve a Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht erdélyi kiállítása kapcsán rendeztek egy magyar estet, amelyen Kánya Kálmán nagykövet is megjelent, s amelyen Prahács Margit Kodály zongoraműveiből adott elő néhányat (N.N.: „Magyar est Berlinben.” *Budapest Hírlap* XLVII/65 [1927. március 20.]: 13.).

45 N.N.: „Edwin von der Nüll német zenekritikus Budapestre jött, hogy könyvet írjon és előadást tartson Bartók Béláról. Beszélgetés von der Nüll-lel, aki Bartókot tartja a világ legnagyobb élő zeneszerzőjének.” *Magyarság* IX/238 (1928. október 19.): 4. Lásd még Prahács, Emlékek Bartókról, i. m., 80., illetve: Pataky Mária: „Emlékeim Bartókról.” *Új Zenei Szemle* VII/4 (1956. április): 12–13. Pataky Mária szerepéről Edwin von der Nüll Bartók-könyvének keletkezésében részletesen ír Wilhelm András: „Bartók és Edwin von der Nüll.” In: *Uő: Mű és külvilág. Három írás Bartókról.* (Budapest: Kijarat kiadó, 1998.) 33–61.

született.⁴⁶ A két zenetudós nő pártfogásába vette a fiatal embert, és közvetítésük révén a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége – amelynek Prahács támogatója, Tormay Cécile volt az elnöke – meghívta Nüllt, hogy előadást tartson Bartókról.⁴⁷ Prahács ezt követően nemcsak beszámolót írt a Napkeletbe az előadásról, illetve recenziálta a megjelent kötetet,⁴⁸ de közölte is a lapban Nüll előadásának fordítását, amelyet Pataky Mária készített.⁴⁹

Érdeemes összevetni Prahács Margit és Pataky Mária pályáját abból a szempontból, hogy milyen karrierlehetőségek nyílhattak meg egy diplomával, illetve doktori fokozattal rendelkező nő előtt a Horthy-korszakban. Pataky – aki nemcsak a MANSZ-ban, amelynek kulturális csoportját vezette,⁵⁰ de a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetségében is vezető szerepet töltött be⁵¹ –, bár igyekezett folyamatosan szaktanulmányokat, zenei közéleti írásokat publikálni,⁵² nem tudott zenetörténészként gyökeret eresztetni. A németországi zeneélet sokrétegűsége, és azon belül is a népzeneiskolák, illetve az ifjúsági zeneiskolák működése, az amatőr kórus- és zenekari mozgalom, illetve Fritz Jöde zeneoktatási koncepciója olyan nagy hatást gyakorolt rá, hogy minisztériumi hivatalnok lett belőle, a Kultuszminisztériumban az Iskolán Kívüli Népművelés országos előadója lett, tanügyi segédtitkári besorolásban, és aktív szerepet vállalt a zenei ismeretterjesztésben, de foglalkoztatta a nők művészeti oktatásának kérdése is.⁵³ Egy nyilatkozatában külön hangsúlyozta, hogy vezető beosztású tisztviselőként sosem vágyott férfitársításra: „Elvem, hogy nő sose foglaljon el olyan állást, amelyen a férfiakat akár szociálisan, akár hivatásbelileg megkárosíthatná, éppen mert igenis rengeteg olyan munkalehetőség kínálkozik, ahol a női természet sajátosságainál fogva jobb munkát végezhet a férfinál a nő!”⁵⁴

A „női természetre” való hivatkozás világosan jelzi, hogy a korszak közgondolkodásában bizonyos területeket – így például bizonyos oktatói és a szociális tevékenységet – a női szférához társítottak, s ezekben lehetőség nyílt arra, hogy a nők kibontakoztassák tehetségüket. Patakyval ellentétben Prahács azonban a tipikusan a férfiak életszférájába tartozó szellemi foglalatosságok iránt érdek-

46 Edwin von der Nüll: *Ein Beitrag zur Morphologie der neuen Musik*. Halle: Mitteldeutsche Verlags-Aktien-Gesellschaft, 1930.

47 N.N., Edwin von der Nüll Budapestre jött, i. h.

48 Prahács Margit: „Zenei szemle.” *Napkelet* VI/21 (1928. november 1.): 711–713.; Uő: „Zenei szemle.” *Napkelet* VIII/8 (1930. augusztus 1.): 808–810.

49 Edwin von der Nüll: „Bartók Béla és a modern zene problémái.” Ford.: Pataky Mária. *Napkelet* VI/23 (1928. december 1.): 828–833.

50 M.Ö.K.: „A néplélek gyémántköszörűse.” *Nemzeti Újság* XIX/87 (1937. április 15.): 23.

51 A Szövetség vezetője volt. N.N.: „Újjáalakult a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége.” *Budapesti Hírlap* L/283 (1930. december 12.): 7.

52 Publikált például az 1929-ben megalapított Muzsikában. „Új német zenemozgalom (Jugendbewegung).” *Muzsika* II/3 (1930): 126–130., illetve a Magyar Lélek folyóiratban: „A kárpátaljai ruszin nép.” *Magyar Lélek* I/1 (1929): 29–31.

53 Tevékenysége részleteiről lásd: M.Ö.K., A néplélek gyémántköszörűse, i. h.

54 I. h.

lódott, és ez sok tekintetben szokatlanak tűnhetett, sőt a Zeneakadémia könyvtárnokaként vagy a Napkelet rovatvezető zenekritikusaként férfiakat szorított ki bizonyos állásokból.⁵⁵ A húszas–harmincas évek fordulóján kialakuló publikációs stratégiája is egyértelművé teszi: óvakodott attól, hogy kizárólagosan női témákat válasszon, ám ezek a témák ennek ellenére rendre megjelentek tanulmányaiban.

NŐI TÉMÁK A ZENETUDOMÁNYBAN

Ez a kettősség már abban a sajátosságban is megmutatkozik, hogy Prahács Margit egy kis tudomány, a muzikológia felé fordult, amelynek tárgya – a zene – nem lehet független a hagyományosan a női világ részeként meghatározott emócióktól. Ha létezik „puha” tudomány, a zenetudomány valóban az.⁵⁶ Az „objektív” német analitikus iskola tevékenységével kapcsolatban megfogalmazott kritikájában is elsősorban a zene „emocionális” elemeinek kirekesztését nehezményezte Prahács. És annak ellenére, hogy egy férfi tudósra, Pauler Ákosra hivatkozott, mint esztétikájának legfőbb ihletőjére, a „lélek” fogalmának állandó megjelenése írásaiban mégis azt sugallja, hogy a racionális – úgymond – férfimegközelítéssel szemben egy érzelmi-pszichológiai kiindulású női esztétikai szemlélet eszményét fogalmazta meg a maga számára.

Írásaiban gyakorta írta le azt a tézist, amely szerint a zenetörténetben – az emberi lélek eredendő bipolaritásából fakadóan – racionális és irracionális korszakok váltják egymást.⁵⁷ A racionális korszakokat a konstruktivitás, a szabályok követése, az érzések ábrázolásának formalitása jellemzi, míg az irracionális korszakokat – így Prahács – a „metafizikai mélységek” és a „határtalan dimenziók” felmutatásának képessége,⁵⁸ a hit és az emocionalitás uralja. Esztétaként és zenetörténészként Prahácsot elsősorban ez utóbbi korszakok vonzották, elemzé-

55 A könyvtárosi pozícióban Gombosi Ottót, a zenekritikusi pozícióban pedig Papp Viktort. Prahács sors- és küzdőtársa, Magyaryné Techert Margit visszaemlékezéseiből tudható, hogy milyen mértékig befolyásolta a család a pályaválasztást egy-egy tehetséges nő esetében. Techertet apja előbb orvosnak, majd tanárnak szánta, s az egyetemen csak saját kezdeményezésére tanulhatott filozófiát, ami pedig elsődlegesen érdekelte. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg Prahács Margit esetében is: pályája elején Prahács pénzkereső foglalkozásként a zongoratanárságot választotta, ám e tevékenysége mellett beiratkozott az egyetemre, ahol filozófiát és esztétikát tanult.

56 Ennek ellenére a zenetudomány nem vált női tudománnyá. Prahács pályakezdése idején a világon mindenhol férfiszakmaként tartották számon a muzikológiát. Magyarországon is csak a Zeneakadémia zenetudományi tanszakának 1950-es megalapítása után vált általánossá, hogy nők is választhatják ezt a szakmát. Németországban, néhány évvel Prahács Margit után kezdte pályáját Anna Amalie Abert (1906–1996) zenetörténész, elsősorban a régi német zene kutatója, aki azonban a nagy hatású, iskolaalapító zenetörténész, Hermann Abert (1871–1927) lánya volt. Így tulajdonképpen kivételezett helyzetből indulhatott a pályája annak ellenére, hogy doktori disszertációja megvédésekor, 1935-ben apja már nem élt.

57 Prahács, *Forma és kifejezés a zenében*, i. m., 48., illetve: Prahács, *Zene és világnézet*, i. m., 387.

58 Prahács, *Zene és világnézet*, i. m., 391., 397.